

PAWEŁ MIGASIEWICZ JAKUB SITO

Kościół Notre-Dame-de-Bonsecours w Nancy

Polskie mauzoleum królewskie w Lotaryngii

Warszawa 2023

Seria „Studia i Materiały”

KOMITET REDAKCYJNY

Dorota Janiszewska-Jakubiak (przewodnicząca), Agnieszka Tymińska, Magdalena Gutowska,
Karol Guttmejer, Piotr Ługowski, Anna Rudek-Śmiechowska

REDAKTORZY SERII

Anna Rudek-Śmiechowska, Karol Guttmejer

REDAKTOR PROWADZĄCY

Karol Guttmejer

RECENZENCI

dr hab. Małgorzata Durbas, prof. UJD
prof. dr hab. Jan Ostrowski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK FRANCUSKI

Paweł Migasiewicz

TŁUMACZENIA NA JĘZYK ANGIELSKI

Anna Gołabek-Asikainen

TŁUMACZENIE FRANCUSKICH I ŁACIŃSKICH TEKSTÓW ŹRÓDŁOWYCH

Paweł Migasiewicz

KONSULTACJA JĘZYKOWA TEKSTÓW FRANCUSKICH

Nicolas Richard

REDAKCJA, KOREKTA i INDEKSY

Piotr Herbich

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD

Elżbieta Wysocka-Zbiegień

© Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2023

© Paweł Migasiewicz, 2023

© Jakub Sito, 2023

© Monika Wyszomirska, 2023

WYDAWCA

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA

ul. Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa

www.polonika.pl

INSTYTUCJA NADZORUJĄCA

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ISBN: 978-83-66172-74-6

NAKLAD: 350 egz.

PAPIER: Magno Volume Mat, 115 g

ZŁOŻONO KROJEM: Century Schoolbook

DRUK:

Spis treści

- 7** Od wydawcy
- 8** Avant-propos de l'éditeur
- 9** Publisher's note

11 Wstęp

MONIKA WYSZOMIRSKA

- 15** Stanisław Leszczyński – książę Lotaryngii i Baru. Okoliczności historyczne

ROZDZIAŁ I

- 37** Pierwotna kaplica Notre-Dame-de-Bonsecours

ROZDZIAŁ II

- 43** Kościół Notre-Dame-de-Bonsecours z fundacji Stanisława Leszczyńskiego

- II.1. Fundacja 43
- II.2. Emmanuel Héré – architekt króla Stanisława 45
- II.3. Budowa i konsekracja 47
- II.4. Architektura kościoła 49
- II.5. Wyposażenie i wystrój wnętrza 62
- II.6. Kosztowne paramenty 81
- II.7. Uwagi końcowe 82

ROZDZIAŁ III

- 85** Mauzoleum królewsko-książęce

- III.1. Nagrobek Katarzyny Opalińskiej 85
 - III.1.1. Śmierć i pogrzeb Katarzyny Opalińskiej 85
 - III.1.2. Projekty i realizacja 88
 - III.1.3. Formy, treści ideowe, źródła inspiracji 108
- III.2. Nagrobek Franciszka Maksymiliana Ossolińskiego 119
- III.3. Nagrobek Stanisława Leszczyńskiego 124
 - III.3.1. Śmierć i pogrzeb Stanisława Leszczyńskiego 124

- III.3.2. Prace nad nagrobkiem Stanisława Leszczyńskiego 136
- III.3.3. Formy, treści ideowe, źródła inspiracji 142
- III.4. Nagrobek serca królowej Marii Leszczyńskiej 152
 - III.4.1. Śmierć i uroczystości żałobne Marii Leszczyńskiej 152
 - III.4.2. Historia powstania i geneza artystyczna 157
- III.5. Uwagi końcowe 163

ROZDZIAŁ IV

164 Sprawa kanoniczek

ROZDZIAŁ V

168 Dzieje kościoła Bonsecours od rewolucji po współczesność

- V.1. Okres rewolucji 168
- V.2. Okres napoleoński 175
- V.3. Wizyta generała Michała Sokolnickiego i sprowadzenie pamiątek po Stanisławie do Polski 178
- V.4. Od Restauracji do III Republiki 185
- V.5. Od początku XX wieku po współczesność 192

194 Katalog poloniców w kościele Notre-Dame-de-Bonsecours w Nancy

219 Aneksy źródłowe

245 Źródła i bibliografia

- Źródła archiwalne 245
- Źródła drukowane (do 1815) 246
- Opracowania i edycje źródeł 251

RÉSUMÉ

265 L'Église Notre-Dame-de-Bonsecours à Nancy. Un Mausolée royal polonais en Lorraine

SUMMARY

272 Notre-Dame-de-Bonsecours Church in Nancy. Polish Royal Mausoleum in Lorraine

279 Spis ilustracji

288 Indeks osób

294 Indeks miejsc

Od wydawcy

Król Stanisław Leszczyński po nieudanej próbie odzyskania tronu Rzeczypospolitej w 1733 roku ponownie udał się na emigrację. W wyniku złożonych układów politycznych objął w dożywotnie władanie księstwo Lotaryngii i Baru, które po jego śmierci córka Maria miała przekazać w spóźnionym posagu swemu mężowi, królowi Francji Ludwikowi XV. Wieloletni pobyt Leszczyńskiego w Lotaryngii zaowocował licznymi dziełami architektury, przede wszystkim wielką przebudową Nancy. Założony z jego inicjatywy plac Królewski nosi od XIX wieku nazwę place Stanislas. Polski i lotaryński władca ufundował nadto nowy kościół Notre-Dame-de-Bonsecours w Nancy, wzniesiony w latach 1738–1741 według projektu Emmanuela Héré, mianowanego pierwszym architektem króla Stanisława. Monarcha przeznaczył świątynię na mauzoleum swoje i małżonki, Katarzyny z Opalińskich. Mimo dewastacji, jaką przyniosła rewolucja francuska, w kościele zachowało się, oprócz najcenniejszych nagrobków króla, królowej, Franciszka Maksymiliana Ossolińskiego i serca Marii Leszczyńskiej, wiele zabytków z czasów fundacji i późniejszych – poloników o dużej wartości artystycznej i historycznej. Z czasem kościół ten stał się ważnym miejscem nie tylko religijnych, ale także patriotycznych pielgrzymek Polaków w XIX i XX wieku.

Zabytek ten jest znany od dawna polskim badaczom i był już przedmiotem kilku artykułów naukowych, jednak prezentowana tu obszerna monografia, efekt kilkuletniego programu badawczego realizowanego przez wytrawnych specjalistów, przynosi wiele nowych ustaleń opartych na badaniach źródłowych. Wzbogacona o obszerny materiał ilustracyjny, w tym niepublikowane do tej pory przekazy ikonograficzne, stanowi intrygującą lekturę, nie tylko dla znawców epoki. To kolejna publikacja Instytutu Polonika poszerzająca wiedzę o polskich fundacjach artystycznych we Francji.

*Dorota Janiszewska-Jakubiak
Dyrektor Instytutu Polonika*

Avant-propos de l'éditeur

Après l'échec de sa tentative de 1733 de remonter sur le trône de la République des Deux Nations, le roi Stanislas Leszczyński repartit en exil. Suite à des arrangements politiques complexes, il reçut à titre viager les duchés de Lorraine et de Bar que sa fille Marie devait, après sa mort, céder à son époux, le roi de France Louis XV, en guise de dot retardée. Le long règne de Leszczyński en Lorraine se traduisit par de nombreuses réalisations architecturales, en particulier la grande reconstruction de la ville de Nancy. La fameuse place Royale, fondée à son initiative, porte depuis le XIXe siècle le nom de Stanislas. Le souverain polonais et lorrain fonda également la nouvelle église Notre-Dame-de-Bonsecours de Nancy, érigée entre 1738 et 1741 d'après le projet d'Emmanuel Héré qui fut alors nommé premier architecte du roi de Pologne. Le monarque destinait l'édifice à servir de mausolée à lui-même ainsi qu'à son épouse Catherine Opalińska. Malgré les ravages de la Révolution française, l'église conserve, outre les tombeaux les plus précieux du roi, de la reine, de Franciszek Maksymilian Ossoliński et du cœur de Marie Leszczyńska, de multiples œuvres, datant de l'époque de la fondation et postérieures – des *polonica* d'une grande valeur artistique et historique. Au fil du temps, l'église de Bonsecours devint un lieu important de pèlerinage non seulement religieux mais aussi patriotique pour les Polonais des XIXe et XXe siècles.

Le monument est connu depuis longtemps des chercheurs polonais et a déjà fait l'objet de plusieurs études, mais la vaste monographie présentée ici, résultat d'un projet de recherche de plusieurs années réalisé par des spécialistes expérimentés, apporte de nouvelles découvertes fondées sur les sources archivistiques. Cet ouvrage, enrichi de nombreuses illustrations, y compris des documents iconographiques inédits, est passionnant à lire, et non pas seulement pour les spécialistes. C'est une nouvelle publication de l'Institut Polonika qui œuvre à mieux faire connaître les fondations artistiques par des Polonais en France.

Dorota Janiszewska-Jakubiak
Directrice de l'Institut Polonika

Publisher's note

Following an unsuccessful attempt to regain the throne of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1733, King Stanislas Leszczyński returned into exile. As a result of complex political arrangements, he took lifelong possession of the Duchies of Lorraine and Bar, which, after his death, his daughter Marie was to hand over as a belated dowry to her husband, King Louis XV of France. Leszczyński's yearslong stay in Lorraine resulted in the creation of numerous works of architecture, above all a great reconstruction of Nancy. The place Royale, founded on his initiative, has been called place Stanislas since the 19th century. The Polish and Lorrainian monarch also founded the new church of Notre-Dame-de-Bonsecours in Nancy, erected in 1738–1741 to a design by Emmanuel Héré, who was appointed King Stanislas's first architect. The monarch intended the church to become his mausoleum and that of his spouse, Catherine née Opalińska. Despite the devastation inflicted by the French Revolution, the church has preserved, in addition to the most valuable tombs of the king, the queen, Franciszek Maksymilian Ossoliński and the heart of Marie Leszczyńska, many relics dating to the time of the foundation and later ones – *polonica* of great artistic and historical value. Over time, the church became an important destination of not only religious but also patriotic pilgrimages of Poles in the 19th and the 20th centuries.

The discussed monument has long been known to Polish researchers and has already been the subject of several scholarly articles. However, the comprehensive monograph presented herewith – the result of a several-year-long research programme carried out by illustrious experts – provides many new findings based on source studies. Enriched with extensive illustrative material, including hitherto unpublished iconographic documents, it constitutes an intriguing book, not only for experts specialising in the discussed epoch. This is yet another publication of the Polonica Institute, which expands the knowledge of Polish artistic foundations in France.

Dorota Janiszewska-Jakubiak
Director of the POLONIKA Institute

